

Etnografların Alanda Fotoğrafi Kullanma Deneyimleri ve Çalışma Pratikleri Üzerine Bir Etnografik Çalışma *

Gülbin Özdamar Akarçay**

Özet

Bu çalışmada etnografların, Alevi'lerin her yıl düzenledikleri Hacı Bektaş-ı Veli törenleri ile ilgili bir foto-etnografi çalışması yapmaları sağlanmıştır. Bu araştırma süresince araştırmacı da etnografları alanda gözlemleyerek onlar üzerine bir etnografi çalışması gerçekleştirmiştir. Böylelikle katılımcıların yaptıkları etnografinin de etnografisi gerçekleştirilerek, etnografların fotoğraf kullanma becerileri ve çalışma pratikleri ortaya konmuştur. Araştırmada etnografi ve foto-etnografi yöntemleri ile katılımcı günlüğü, araştırmacı günlüğü, derinlemesine görüşme gibi veri toplama araçlarından faydalanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, foto-etnografi çalışmasını gerçekleştiren etnografların cinsiyetleri, mesleki, ideolojik ve dini kimliklerinin bakış açılarını etkilediği ve alan araştırması sürecine yansıdığı tespit edilmiştir. Fotoğrafın sosyal bilimlerde veri olarak değeri ortaya konularak, katılımcıların alanda

---

* Bu Çalışma “Etnograflar ve Fotoğrafçılara Yönelik Bir Etnografi Çalışması: Hacı Bektaş Veli Ekinliklerinin Foto-Etnografisi” başlıklı doktora tezime dayanmaktadır.

** Yrd. Doç. Dr. Osmangazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, goakarçay@ogu.edu.tr

geliştirdikleri yöntemler de tartışılmıştır. Mesleki pratikleri, alanda karşılaşılan zorluklar, alanda gerekli durumlar, fotoğraf çekme ve diğer veri toplama araçlarını kullanma deneyimleri, fotoğrafın ve etnografinin tanımları gibi temel bulgular ortaya konulmuştur. Etnografların fotoğraf çekmeye olan yatkınlıkları tespit edilmiştir. Böylelikle gerek fotoğrafçılara gerekse etnograflara yol gösterebilecek temel bilgiler araştırma sonunda sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Etnografi, Foto-etnografi, Etnograf, Etnografik Fotoğraf, Mesleki Pratikler

An Ethnographic Study on Ethnographer's Using Photography Experiences and Working Practices in the field

Abstract

In this study, participants consisting of ethnographers are provided to make a photo-ethnography research in Hacı Bektaş Veli Festival organized annually by Alevis. Researcher has done an ethnographic research as well on ethnographers by observing them in the field. Thus, ethnography of ethnography is done by it is revealed ethnographer's using photo experiences and working practices. In this research, data gathering techniques such as ethnography and photo-ethnography, participant diary, in-depth interview, photo elicitation has been utilized. In the analysis, commonalities and differences have been found in ethnographers' and photographers' occupational practices. Occupational, gender, ideological and religious identities have affected their point of view and this has been reflected in the field. The value of photographic data in social sciences has been revealed and methods have been discussed developed by the

participants in the field as well. Fundamental findings have been searched out such as occupational practices, difficulties encountered in the field, situations affecting motivation in the field, taking photography and experience of using other data collection tools, communication with informants, definition of photography and ethnography. Inclination of ethnographers to take photography has been determined. Thus, at the end of the research fundamental information has been listed both for photographers and ethnographers in order to guide them.

Key Words

Ethnography, Photo-ethnography, Ethnographer, Ethnographic Photography, Professional Practice

Giriş

Etnografi kelimesi, ethno ile graphy kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Ethno; halk, graphy; yazmak, bir şeyi tanımlamak anlamına gelmektedir. Vidich ve Lyman'ın (1994: 23) da işaret ettiği gibi, ethnos, bir insanı, bir ırkı ve kültürel grubu simgeleyen Yunanca bir kelimedir. En temel anlamıyla etnografi ise, bir topluluğun ya da o gruba ait bireyin bakış açısını anlatmanın ve tanımlamanın bir yoludur (Neuman, 2007: 276). Toplumsal ve kültürel olana odaklanan ve bu alanlarla ilgili araştırmalar yapan birçok disiplin gibi etnografıyı de diğer disiplinlerden ayırmak zordur. Etnografi; antropoloji, sosyoloji, dilbilim, kültürel çalışmalar ya da ekonomi politik gibi alanlardan bağımsız tanımlanamaz. Etnografinin ortaya çıkışına

bakıldığında, antropoloji disiplinin içinde bir araştırma stratejisi olarak gelişmiş olduğu görülür.

İlk dönemlerdeki antropolojik ve etnografik çalışmalar isteyerek ya da istemeyerek mevcut sistemleri ve güç yapılarını desteklemiştir (Lecompte ve Preissle, 1993: 5). Ancak daha sonraları etnografi, ezilenin ve yetkisi olmayanların yaşamlarına derinlemesine bir bakış olarak kullanılmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra antropoloji içinde bir "görsel antropoloji" alanından ve bu alanın giderek kurumsallaşmasından söz edilmektedir. 1970'lerin ortalarında başlayarak sonlarına kadar, görsel antropologlar, etnografik film ve video üzerine odaklanmaya ve bu araçları kullanmaya başlamışlardır. 80'lerin sonundan 90'lara kadar sosyal bilimler, araştırmacı ve bilgi alacağı kişi (informant), katılımcı yaklaşımları ile araştırma çerçevesi arasındaki ilişkiyi tekrar tanımlayarak, bu kavramları geliştirmekte olan görsel etnografiye dahil etmiş ve bir fotoğraf anlamının üretici ve izleyici tarafından inşa edildiği fikrini benimsemiştir (Berg 2008: 935). Görsel teknolojiyi araştırmalarında kullanan önemli antropologlardan biri de Margaret Mead'tir. Fotoğrafi ve filmi araştırmanın merkezine koyan ilk antropolojik araştırma olarak M.Mead'in "*Balinese Character: A Photographie Analysis* (Bateson G.- Mead M., 1942)" adlı çalışması örnek gösterilebilir. Araştırmacıların söze dayalı gerçekleştirdikleri çalışmaların sıklığı nedeniyle etnografinin yazılı metinlere dönüştüğünü vurgulayan Mead, gelişen teknolojilerin kullanımının, verilerin tekrar tekrar dinlenerek ya da görerek analizinde avantaj sağladığını ve bu tür kayıt işlemlerinin sıklıkla kullanılması gerektiğini savunmaktadır (Mead, 1995: 10).

Pozitivist yöntemleri terk etmek isteyen nitel araştırmacıların 1970'lerde yazdığı yazılarda, kesinliği ve nesnelliği bırakıp, "orada olmak", "akışına bırakmak", "kendi seçtiği yoldan gitmek" gibi görüşler yer almıştır

(Brewer, 2005: 57). Böylelikle nesnellik, güvenilirlik, geçerlilik tartışmaları artmış, özellikle etnografik çalışmalarda farklı yaklaşımlar kendine yer bulmuştur. Etnografların farklı gruplar, kişilerle ve bölgelerde gerçekleştirdikleri çalışmalar süresince edindikleri alan deneyimleri esnasında yaşadıkları birtakım sıkıntılar bir tür "kendilik bilincinin ortaya çıkması" na neden olmuştur. Nash ve Wintrop'a göre (1972: 529-531) bunun önemli iki nedeni vardır. Bunlardan biri; farklı dönemlerde aynı kültürde çalışma yapmış ancak birbirinden oldukça farklı bulgu ve sonuçlara ulaşmış antropologların ortaya çıkması, diğeri ise bu antropologların, odaklandıkları insan topluluklarının yaşamlarına doğrudan müdahale etmeleri ve o topluluğun yerlileri tarafından buna duyulan tepkinin kamusal alanda dile getirilmesidir. Ayrıca antropolojini ilk dönemlerindeki "beyaz ve temiz yabancı" nın yerini, yerli antropologlar almış ve onların kendi kültürlerine olan ilginin artmasıyla, yaptıkları çalışmaları, diğerleriyle karşılaştırmaları sonucu nesnellik kavramı sorgulanmaya başlamıştır. Böylelikle özdüşünümsellik (self-reflexivity) kavramı, yeni etnografinin vazgeçilmez kavramlarından biri olmuştur.

Özdüşünümsellik, kültürel gerçekliğin nesnel bir biçimde aktarılacağını savunan görüşe ve ideolojiye duyulan kuşkuların bir ürünüdür. Toplanan verilerin çoğu, araştırmacının süzgecinden geçmekte, onun kendi izlenimleri ve kuramsal yönelimindeki önyargıları bu süzgecin derinliğini belirlemektedir. Toplumsal ve kültürel dünyayı araştırmacının ben'i olmadan incelemenin mümkün olmayacağını savunan özdüşünümsellik yanlısı yazarlar, katılarak gözlemin bir araştırma tekniği değil daha çok bir tür bu dünyada olma tarzı olduğu düşüncesindedirler (Pala, 2004: 137). Gözlemler sonucunda yapılan betimlemeler ya da görüşme sonrasında araştırmacının edindiği izlenim ve bu düşüncelerini not defterine dökülmesi özdüşünümselliğin ikinci bir boyutudur. Özdüşünümsellik ile ilgili

etnograflar, betimlemelerin yalnızca bir şey hakkında yazmanın ötesinde bir şey yaptıkları iddiasından yola çıkmakta ve betimlemelerin sözcüğün bazı evrelerini temsil etmekten öte pratik bir biçimde temsil ettikleri dünyaya dahil olduklarını ifade etmektedirler. Dolayısıyla düşünümsellik yaklaşımı, kısmen olayların betimlemelerle inşa edildiğini, kısmen de betimlemelerin sürecin bir parçası olduğunu vurgulamaktadır (Potter, 1996: 47).

Etnografik Fotoğraf

Tarihsel olarak bakıldığında görsel antropoloji, pozitivist metodolojinin hakim olduğu sosyal bilimlerde nesnel gerçeklikten söz edilen dönemde ortaya çıkmış ve gözlemlenebilir bir nesnel gerçekliği görsel-işitsel teknolojilerinin (kamera, video gibi) aktarabileceği görüşü yaygınlık kazanmıştır. Bunun nedeni bu araçların, tarafsızlığına, şeffaflığına ve şüphe götürmeyen tanıklığına olan inançtır. Bir pozitivistin perspektifinden bakıldığında, şüphe edilmez bir tanık ve güvenilir verilerin kaynağı olan fotoğraflar sayesinde, insan zihninin sınırları olmadan, gerçek, film düzlemine kaydedilmektedir. Bu nedenle antropologlar, teknolojilerin gelişmesi ve ulaşılmasının kolay hale gelmesiyle birlikte, bilinmeyen kültürleri, farklı coğrafi bölgeleri, insan topluluklarını ve onlar hakkındaki detayları kamera ile belgeleyerek arşivler oluşturmuşlar ve bu arşivlerin, gelecek kuşakların günümüz dünyası ile ilgili bilgiye kolay ulaşmalarını sağlayarak, “objektif” bir araştırma verisi olacaklarına inanmışlardır (Ruby, 1996: 1345). Örneğin başlangıçta, fotoğraflar, çalışmalarda kullanılan görsel araçlar olarak yardımcı görevindedirler; “gerçek” etnografî araştırmacıların gözlemlerinden oluşan yazılı anlatımlarıdır. Bu süreç, görsel antropoloji olarak adlandırmaya başlanmış ve 1920’lerde yaygınlaşmıştır. Özellikle Malinowski’nin yaptığı çalışmalar ile gündeme gelerek, 1950’lerin sonuna kadar görsel antropoloji olarak anılmaya devam etmiştir. 1960’lı yıllarda

görsel etnografinin kullanımı, görsel imajlar ve kayıtların çoğaltılıp çoğaltılamayacağı ve sosyal bilimlerde yapılan gözleme dayalı araştırmalara bu araçların destek verip veremeyeceği üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu tartışmaların kaynağı ve çoğu sosyal bilimcinin endişesi, görsel verinin çok öznel, durumu temsil etmeyen ve düzensiz olduğu düşüncesidir.

Etnografik fotoğraf, kültürü ve özneyi kaydetmek ve anlamak amacıyla çekilmiş fotoğraf olarak tanımlanabilir. Bir fotoğrafın etnografik olması için sadece bu amaçla çekilmiş olması değil, etnografik bilgilendirme amacıyla kullanılışı da önem taşımaktadır. Ruby (1996: 1345), etnografik fotoğrafı, iyi ifade edilmiş teorisi ya da metodu olmayan bir uygulama olarak tanımlamış, Pink (2007: 69), etnografik fotoğrafın etnografaların alanda çalışırken, sistematik olarak ürettikleri fotoğraflar olduğunu vurgulamıştır. Etnografik fotoğraf, belgesel fotoğrafla bazı benzerlikleri paylaşırsa da, çoğu belgesel fotoğrafların estetik ve politik niyeti, etnografik fotoğraftan onları ayırmaktadır. Etnografik fotoğraf olarak adlandırılan fotoğraflar, daha önce üretilmiş ve bir döneme ışık tutan, etnografik bilgi veren fotoğraflar olabilir. Aynı zamanda alanda araştırmacı tarafından ya da araştırmacının katılımcıları tarafından üretilen fotoğraflar da etnografik fotoğrafa örnek oluşturmaktadır. Etnografik fotoğrafın sosyal bilimlerde veri toplama aracı olarak kullanılmasına yönelik farklı yöntemler geliştirilmiştir. Böylelikle fotoğraf, etkili bir veri toplama aracı olarak amaca yönelik veriler elde edilmesinde araştırmacıya yardımcı olmaktadır.

Etnografi, sadece antropologlar için değil aynı zamanda sosyal bilimlerin farklı alanlarında çalışan araştırmacılar için de önemli bir yöntemdir. Etnografik araştırma, görsel imajlar ve metaforlarla iç içe geçmiştir. Etnografalar araştırdıkları konu ile ilgili fotoğraf ya da video

çektiklerinde, bir görsel metin üretmiş olurlar ve böylece ürettikleri görüntüler etnografik bilginin parçasını oluştururlar (Pink, 2007: 21).

Fotoğraf da etnografik araştırma gibi düşünürseldir. Düşünürsellik, kültürel gerçekliğin “nesnel” bir biçimde resmedileceğine duyulan kuşkuların bir ürünü ise fotoğraf tam da bu düşüncenin merkezinde yer alan bir veri toplama aracıdır. Fotoğrafçı veya etnograf, kendini fotoğraflama sürecine dahil edecek, kendi birikimleri, kimliği ve orada geçirdiği süre içindeki alanla ilgili deneyimleri ile fotoğraflar çekecektir. Dolayısıyla fotoğrafların üretim süreci de düşünürseldir. Araştırmacının, fotoğrafları yorumlarken, hangi yöntemi kullanırsa kullansın fotoğraflanmış olayı tekrar inşa edeceği varsayılmaktadır. Bu nedenle araştırmada gerek etnografik fotoğrafların üretilmesinde gerekse görüşme ve gözlem verilerinin toplanmasında ve verilerin yorumlanmasında düşünürsellik yaklaşımı benimsenmektedir.

Yöntem

Bu çalışmanın araştırma yöntemi, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan etnografi ve son dönemlerde sıklıkla kullanılan foto-etnografidir. Araştırmada etnografilerin ve fotoğrafçıların alan deneyimleri, etnografik fotoğrafı kullanma becerileri, alanda karşılaştıkları zorlukları belirlemek için Nevşehir İli Hacıbektaş Veli İlçesi’nde her yıl 15-18 Ağustos tarihleri arasında düzenlenen *48. Ulusal ve 22. Uluslararası Hacıbektaş Veli’yi Anma Kültür ve Sanat Etkinlikleri* seçilmiştir. Bu çalışmada sadece etnografiler ile ilgili veriler tartışılmıştır. Törenler, “hazırlık aşaması (3 gün), etkinlik süreci (4 gün) ve yansımalar (3 gün)” adı altında üç aşamaya bölünmüştür.

Katılımcılardan her gün araştırma günlükleri ve gözlemlerini yazmaları ve görüşme ses kayıtlarını vermeleri istenmiştir. Aynı zamanda o günü anlatan 50 fotoğraf seçip araştırmacıya vermeleri beklenmiş ancak katılımcılar tarafından fotoğraf sayısı fazla bulunduğundan bu sayı en az 10, en fazla 30 olarak belirlenmiştir. O gün çektikleri bütün fotoğraflar da arşivlenmiştir. Uygulama süresince araştırmacı, katılımcılarla 13 Ağustos-18 Ağustos-21 Ağustos 2012 tarihlerinde yarı yapılandırılmış görüşmeler yaparak alandaki deneyimleri çerçevesinde fotoğraf ve etnografiye bakışlarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Günaşırı görüşmelerin yapılamamasının nedeni alanda kalım süreleri ve katılımcıların araştırma günlüğü yazmak için zamana ihtiyacı olmasıdır. Görüşmelerin sıklığı, katılımcıları yorabileceğinden, bu sayı üç ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmacı da orada bulunmuş, fotoğrafçı ve etnografı gözlemleyerek günlükler tutmuştur. Bir kadın etnograf ve bir erkek fotoğrafçıyı aynı mekana, diğer erkek etnograf ve kadın fotoğrafçıyı ise başka bir mekana göndererek, her birini alanda gözlemlemeyi amaçlamıştır. Katılımcıların gideceği mekanların haftalık programı çıkarılmış, her bir katılımcı bir gün öncesinde hangi mekana gideceği konusunda bilgi sahibi olmuştur. Araştırmacı, katılımcılar ile araştırma süresi boyunca üç kez yarı yapılandırılmış görüşmeler yapmıştır. Böylelikle katılımcıların gözlemledikleri ortama dair görüşleri alınarak kaydedilmiştir.

Araştırmada katılımcıların gideceği mekânlar, araştırmacının katılımcıları gözlemlemesini kolaylaştırmak ve analiz kısmında ortak bir ölçüt belirleyebilmek amacıyla önceden belirlenmiş, bir çalışma programı hazırlanmıştır. Bu çalışma programı araştırma sonunda değişikliklere uğrasa da araştırma ortamında tanımlanan mekânlara gidilmesi sağlanmıştır. Alanda katılımcıların yaptıkları gözlemler ve görüşmeler sonunda Hacı

Bektaş Belediyesi'nin düzenlediği resmi törenlere alternatif gerçekleşen konserler, cem törenleri, semah gösterileri ve protestolar da katılımcılar tarafından fotoğraflanmıştır. Mekânların çeşitlenmesi katılımcıların istekleri ve alandaki deneyimlerinin etkisiyle gelişmiştir

Katılımcıların Seçimi

Bu çalışmada katılımcılar iki etnograftan oluşmaktadır Araştırmanın katılımcıları, amaçlı örneklem yöntemi ile belirlenmiştir. Bu örnekleme biçimine uygun olarak, katılımcılarda var olması gereken birtakım özellikler belirlenmiştir.. Etnograf(lar), herhangi bir üniversite kurumunda akademisyen olarak çalışan veya alan çalışması deneyimi olan biri olmalıdır. Alana çıkmadan önce fotoğrafın temel prensipleri hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Fotoğraf ile ilgili temel eğitimi çeşitli kurumlardan edinmiş olması tercih edilmektedir. Alanda daha önce fotoğraflar çekmiş, ancak fotoğrafı temel veri toplama aracı olarak yeterince kullanmamış olabilir. Temel fotoğraf eğitimi olmayan ancak alanda fotoğraf deneyimi olan etnograflara, araştırmacının kendisi tarafından kısaca temel fotoğraf bilgisi verilmiştir.

Etnografları bulmak kolay olmamıştır. 2010 yılındaki etkinliklerde yapılacak araştırma için etnografları bulmak amacıyla, antropoloji.net sitesine ilan verilmiş, geri dönenler arasında bir sıralama yapılmıştır. Bu sene içinde yapılacak uygulama, maddi yetersizlikler nedeniyle gerçekleştirilememiş, o yıl seçilen etnograflar ile çalışılamamıştır. Seçilen etnograflara konu anlatıldığı ve üzerinden zaman geçtiği için 2011 yılındaki uygulamada çalışmalarını için teklif götürülmemiş, farklı katılımcılar ile çalışmaya devam edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu nedenle tekrar aynı siteye mail atılmış ancak yeterli dönüş olmamıştır. Bir sonraki aşamada, Türkiye'deki üniversitelerin antropoloji bölüm başkanları ile iletişime geçilmiş, onların yönlendirmeleri ile etnograflara ulaşılmıştır. Belirlenen

katılımcılardan özgeçmişlerini yollamaları istenmiş, yaptıkları çalışmalar ve e-posta üzerinden gerçekleşen görüşmelerle araştırmada yer alacak etnograflar seçilmiştir. Yaş farkından doğabilecek bir çatışmaya sebebiyet vermemesi, akademik ünvanın aralarındaki iletişimi etkilememesi için katılımcıların aynı yaş grubundan olmasına dikkat edilmiştir.

Seçilen Etnografların özellikleri

Etnograf 1: Erkek etnografır. 33 yaşında olan Etnograf 1 (E1), on yıldır alan çalışmaları yaptığını, zaman zaman bağımsız projelerde etnograf olarak yer aldığını belirtmiştir. Yüksek lisans ve doktorasını sosyal antropoloji alanında gerçekleştirmiştir. E1, Kürt-Alevi bir aileden geldiğini, ancak kendisini etnik kimliği ile değil, siyasi kimliği ile tanımladığını ifade etmiştir. Daha önceki çalışmalarında Alevileri bir topluluk olarak çalışmadığını ancak kutsal mekanlar üzerinden bir çalışma yaptığını söylemiştir. ‘Hacı Bektaş Anma Törenleri’ nde bir kez bulunduğunu ancak bir araştırmacı olarak değil, stant görevlisi olarak yer aldığını belirtmiştir.

Etnograf 2: Kadın etnografır. 32 yaşında olan Etnograf 2 (E2), yaklaşık beş yıldır alan çalışmaları yaptığını, alan deneyiminin doktora öncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılabilceğini ifade etmiştir. Özellikle doktora süresi ve sonrasında deneyiminin arttığını vurgulamış, yüksek lisans ve doktorasını antropoloji alanında gerçekleştirmiştir. E2, kendini Sünni-Türk olarak tanımlamış, Alevilere aşina olduğunu vurgulamıştır.

Bulgular ve Yorum

Etnografik araştırma sürecinde farklı veri toplama araçları ile toplanan veriler, temalara ayrılmış, bu temalar altında ayrıştırılan veriler, araştırmanın amacı doğrultusunda analiz edilmiştir. Analiz sürecinde, katılımcıların görüşlerini yansıtabilmek amacıyla, sık sık doğrudan alıntılar yapılmıştır.

Fotoğrafçı olmak: Etnografların fotoğrafçı olarak davranma deneyimi

Etnografların, fotoğrafçı olmak üzerine geliştirdikleri mesleki birtakım tanımlamalar olmuştur. Bu tanımlamaları, geçmiş araştırmalarındaki gözlemleri ve araştırma süresince alanda karşılaştıkları fotoğrafçıların davranış biçimleri üzerinden gerçekleştirmişlerdir. Fotoğrafçının konusuna saygılı olması gerektiği iki etnograf tarafından da vurgulanan en dikkat çekici konudur. Etnograflar, fotoğrafçıların bir konuyu ya da durumu belgelemekte ısrarcı olmamalarına ve fotoğraf makinesi ile bozulan doğallığı bir de fotoğrafçının varlığının etkilemesi durumunda insanların rahatsız olacaklarını belirtmişlerdir. E1'e göre, fotoğrafçının fotoğraf çekerken, kaynak kişilere hiçbir şeyi gizlemeden, tüm açıklığıyla anlatması ve izin alması, insanlarla olan iletişimin en can alıcı noktasını oluşturmaktadır (E1, 10.08.2011). E2'in üzerinde durduğu nokta ise fotoğraflanan her olayın bir oluş sırasının olması nedeniyle, fotoğrafçının beklemek zorunda olmasıdır. Ona göre fotoğraf çekmeye başlamak ve devam etmek, daha öncesinde olay ile ilgili bilginin ve deneyimin olması gerekliliğini zorunlu kılıyor. Eğer fotoğrafçının deneyimi yoksa, akıp giden anı yakalayamaz ve belgelemek istediği konuyu kaçırabilir.

Fotoğrafçının alanda bir olayı belgelerken birden fazla kere deneyimlemesi gerekliliği oldukça önemlidir. Belgesel fotoğrafın olmazsa olmaz koşullarından biri olan, "belgelenecek konu için uzun süreli orada olma" durumudur. Fotoğrafçı olmak, bir kez yapılan ve o akan giden zamanının içinde anı çalmak demek değildir. Fotoğrafçı olmak akıp giden zamanın içerisinden, o süreci en iyi anlatan anı yakalamaktır.

Fotoğrafçı akıp giden zamanın içindeki bir olayı nitelikli bir şekilde kaydedip, fotoğraflarıyla aktarabilecek midir? Fotoğrafçının bir olayı

nitelikli bir şekilde bir etnograf gibi kaydedebileceğini söyleyen E1, fotoğrafçının da bir olayı gözlemlediğini ve bu gözlemleri sonucunda olayın püf noktasını yakalayacağını, fotoğrafçı olmak ve etnograf olmak arasında keskin bir ayrımın olmadığını vurgulamıştır. Ona göre temel tartışma, etnografi sürecinde fotoğrafın kullanılıp kullanılmama durumudur.

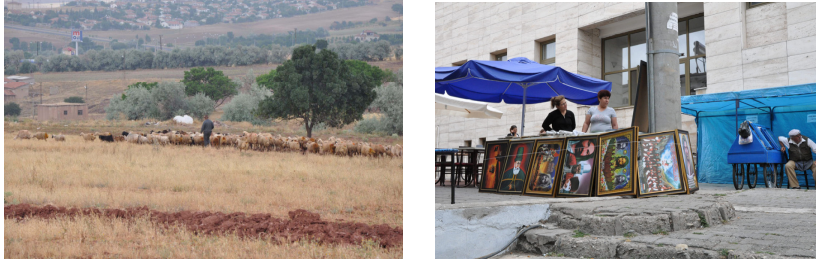
Fotoğrafçının etnografıdan daha teknik bakacağını, bu nedenle farklı bakış açıları yakalayacağını belirtip, konuya fotoğraf çerçevesinde baktığı için de fotoğrafçının etnografıdan daha farklı fotoğraf çekeceğini belirtiyor (E1, 18.08.2011). E2 ise fotoğrafçıların alanda çok daha fazla fotoğraf çekeceklerini, çok daha hızlı olacaklarını vurguluyor (E2,10.08.2011). Fotoğraf çekmenin daha sanatsal bir eylem olduğunu belirten E2, etnografılarda olayı yakalamanın ve ritüeli yansıtmının daha önemli olduğuna değinip, fotoğrafçının fotoğrafı sanatsal bir eser gibi değerlendirdiğini söylüyor. Ona göre fotoğrafçı için ışık ne kadar önemliyse, bir etnograf içinde anı kaçırmamak önemlidir. E2 bu yorumlardan sonra emin olmadığını ve doğru cevaplar verebilmesi için daha çok fotoğrafçı tanıması gerektiğini vurguluyor (E2, 10.08.2011). Aslında burada Bresson'un karar anı diye tanımladığı kavram öne çıkmaktadır. Karar anı, biçimi organize ederken, fotoğraflanan olayı da eş zamanlı bir şekilde kayda almaktır (Cookman, 2008: 59-60). E2'nin dediği gibi belgesel fotoğrafçı sadece biçimin, güzelin, estetiğın peşinde değildir. Olayı tek karede anlatabileceği doğru anın da peşindedir. Bu nedenle etnograf ile benzer bir davranışı gerçekleştirmekte; etnografıdan bir adım öteye giderek aynı zamanda anı estetize etmektedir. E2, tam da bu duruma örnek olarak durumu şöyle özetlemektedir:

Onlar mesela fotoğraf çekerken
pozisyonlarını değiştirebiliyorlar, alttan,

üstten farklı şekillerde, işte bir tanesi ben ışıkta çekeyim biri diyor akşam çekeyim. Tamamen makineye yansısıyla ilgili, benim önem vermediğim onların çok önem verdiği şeyler var. Ben konu varsa hemen çekiyorum onlarda öyle bir şey yok fotoğraf da çekmemiş olabiliyorlar. Fotoğrafçıysa bence çıktığın zaman çekersin bir şeyler ama onlar bekliyorlar. Ben fotoğrafçı olsaydım mesela farklı olurdu ben hep çekerdim. Ben onları aslında çok gözlemlemedim ama fotoğraf çekmek konusunda onlar hala daha teknikler, ben hiçbir zaman o kadar teknik olacağımı sanmıyorum (E2, 18.08.2011)

E2, burada fotoğrafçıları alanda gözlemlememesine rağmen, “fotoğrafçı olarak alanın fotoğrafını çekmek” durumuna karşı önyargılı davranıyor. “Onlar daha teknikler” diyerek, fotoğrafçıların çektikleri fotoğrafların bir olayı tanımladığı, anlattığını ve gözlemleyerek tasvir ettiğini gözden kaçırıyor. Etnograflar da fotoğraf çekerken tekniğe önem verip, belgelemek istedikleri olayları daha görünür, anlaşılır ve bakılabilir hâlâ getirebilirler. Sontag’ın da deyimiyle “Bir şeyi fotoğraflamak, ona sahip olmak demektir.” (Sontag, 1999: 20) ve “fotografik görme, herkesin gördüğü ancak çok sıradan diye önemsemediği şeylerdeki güzelliği keşfetme yeteneği” (Sontag, 1999: 109) anlamına da gelmektedir.

Etnografların alanda ilk çektiği fotoğraflar

Fotoğraf 1 E1'in alanda ilk Fotoğraf 2 E2'nin alanda ilk çektiği fotoğraf

E1 ve E2 alanda çektikleri ilk fotoğrafı hatırlamadıklarını ifade etmişlerdir. Onlara sorulduğunda E1, Çilehane'nin girişini fotoğrafladığını, E2 ise ilk olarak belediye binasının üzerindeki sözlerin fotoğrafını çektiğini söylüyor. Ancak Bu çalışma için araştırmacının oluşturduğu fotoğrafların arşivdeki kayıt sırasına bakıldığında, ilk çektikleri fotoğrafların yukarıdaki fotoğraflar olduğu görülüyor. E2, 12 Ağustos 2012 tarihinde türbenin yakınlarındaki stantları fotoğraflıyor. Stantlarda, Aleviliğin simgelerinden, Hz Ali ve Hacı Bektaş-ı Veli, On iki imamın da yer aldığı resimler dikkati çekiyor. Bu fotoğraftan, Hz Ali'yi resmetmenin günah sayılmadığı yorumu yapılabilir. E2'nin özellikle bu standı çekmesinin temel nedenlerinden biri, ilk günkü günlüğünde tanımladığı satıcıları belgelemektir. E2 günlüğünde bu mekânlarla ilgili şunları söylemiştir:

Şenlik zamanı arttıkça meydana yapılan hazırlıklarda hızlanmaya başlıyor. Özellikle dışardan gelen çeşitli ürünlerden oluşan stantlar açıyorlar. Bu gelenlerin hepsi de Alevi değil içlerinde Sünni olanlar da var. Ancak Hacı Bektaş şenlikleri birçokları için olduğu gibi onlar içinde bir gelir kapısı. Müzeye çıkan yolda hediyelik eşya satan

dükkanların tamamında Aleviliği simgeleyen nesnelere bulunmaktadır (E2, 12 Ağustos 2011).

E1'in çektiği ilk fotoğraf ile ilgili bir yorumu bulunmamakla birlikte, bu fotoğrafta Hacı Bektaş Veli ilçesini anlatan bir simgeye rastlanmamaktadır. Uzaktan çoban ve koyunları görünürken arkada evler dikkati çekmektedir. E1, bu fotoğrafı o yöreye ait etnografik bilgi aktarmak için değil, "gözüne güzel görüldüğü için" çektiğini söylemiştir. Alanda fotoğrafçı gibi davranmak durumuna uyan bir davranıştır. Görüşmelerde ve günlüklerde etnografılar, genellikle etnografik bilgiyi aktarmak için fotoğraf çekmek üzerinde durmuşlardır. Ancak çektikleri fotoğrafların bazılarında "çekmek istedikleri için" fotoğraf çektikleri de görünmektedir. E2 bu duruma ilişkin şunları söylemektedir: "*Her kare resimde izin alarak fotoğraf çekmiyorum. Elim kendiliğinden defalarca basıyor, gerekli gereksiz yığınla fotoğraf çekiyorum*" (E2, 18.08.2011). Etnografılar, özel yaşamlarında anı aracı olarak kullandıkları fotoğraf makinesini, alanda benzer sebeplerden dolayı yani hoşlarına giden bir an gördüklerinde rahatlıkla kullanmaktadırlar. Bu sebeple amaçları salt etnografik bilgiyi elde etmek değildir. Günümüzde fotoğraf makinesinin gözün yerine geçmesi, McLuhan'ın (1965: 247) dediği gibi bir insan uzvuymuş gibi kanıksamamız ve dijital makinelerin ucuzlaması ile birlikte fotoğraf çekmek sıradanlaşmıştır. Mesleki alışkanlık olarak ilk başta fotoğraf çekmeyi ve kullanmayı reddetseler de etnografılar, gündelik yaşamın alışkanlıkları nedeniyle fotoğraf çekme eylemine kendilerini kaptırmışlardır.

Etnografıların fotoğraf çekmeye yatkınlıkları

Alana çıkmadan önce yapılan görüşmelerde de "*en iyi antropoloğun, en az fotoğraf çeken olduğunu*" (E1, 13.08.2011) söylemesi, E1'in araştırma

başlangıcında fotoğraf çekmeye gösterdiği mesleki tepkinin bir yansıması olarak algılanabilir. E1, fotoğrafın antropologlar tarafından az kullanılıyor oluşundan övgüyle bahsederken, fotoğraf kullanmanın temel noktasının araştırmanın can alıcı noktasına hizmet eden anların yakalanması olduğunu vurgulamıştır. Bu anlar da ona göre ender rastlanan anlardır. E1'in araştırmanın ilerleyen zamanlarında fotoğraf çekmeye ve fotoğraf kullanımına ilişkin görüşlerinde olumlu yönde değişiklikler olmuştur. Araştırmanın son gününde E1, insanları gözleme yeteneğinin fotoğraf çekmeye etkisinin olduğunu, Çilehane'deki delikli taş kutsal mekânı üzerinden anlatmaktadır:

Bana göre çarpıcı olan o kayadan geçme durumunun yarattığı şey. Mesela orada ben o yer ile ilgili bütün bir şeyi açıklayabilirim. Nasıl bir kült olduğu, temsil ettiği sembolik değerlerle ilişkisi, bir insan pratiği anlamında da değerlendirildiğinde oradan çıkamama durumu, bütün bunların üzerine söyleyebileceğimiz bir olayı yansıtıyor. Ancak olaya baktığımızda bir fotoğraf bütün bu söylenenleri anlatabiliyor (E1, 21.08.2011).

Bütün bu olayların fotoğrafını çekmek için beklemediğini, özel olarak bu anı da çekeyim demediğini, gözlemleri sonucunda o anı gördüyse fotoğraf çektiğini de ekliyor. E1'in bu konuya en önemli katkısı ise alan çalışması içerisinde alanla ilgili deneyim arttıkça insanın kafasında sistematik bir bilginin olduğunu vurgulamasıdır. E1, bu sistematik bilginin insana yavaşça yerleştiğini Hacı Bektaş Törenleri alan araştırması üzerinden

şöyle anlatıyor: *“bir mekân var bu mekânların belli bir kutsiyetleri var, bir ziyaretçi profili var. Bunların hepsi kafada belirli. Belirli olunca örnek bir konu görüldüğünde de kayıt altına almaya çalışıyoruz.* (E1, 21.08.2011).

E2 ise araştırmacıların farklılıkları üzerine vurgu yaparak, bakış açılarının, ve odaklanılan konuların farklılaşacağını ifade ediyor. *“Her etnograf kendi yöntemini kendi belirler. Konu aynı olsa bile her etnograf konuya farklı bakar ve farklı görür. Durduğu yer aynı olsa bile gördüğü ve odaklandığı yer başkadır.”* (E2, 20.08.2011). E2'nin bu yorumu fotoğrafçıların yorumuyla örtüşüyor. Fotoğrafçılarda aynı konuyu iki fotoğrafçının farklı belgeleyeceğini savunuyorlar. Bunun nedenini ise, her fotoğrafçıda farklı bakış açılarının ve farklı ilgi alanlarının olmasına bağlıyorlar. Böylelikle etnograf ve fotoğrafçılar arasındaki temel benzerliğin gözlemleri ve gözlemleri yansıtma biçimleri olduğu görülüyor.

Etnografin alanda birincil veri toplama tekniği katılarak gözlemdir. Bu nedenle etnografar gözlem yeteneklerini sürekli geliştirmeye çalışmaktadırlar. Onlar için gözlem araştırmanın en can alıcı noktasını oluşturmaktadır. İyi bir gözlemci olamayan etnografaların da iyi bir etnograf olamayacakları aşikârdır. Bu nedenle etnografaların alana gittiklerinde sıradan bir kişiden temel farkları güçlü gözlem yetenekleri sayesinde alandaki bütün detayları, ilgi çekici olayları, farklılıkları, benzerlikleri, durumu görmedeki becerileridir. Fotoğrafçıların da sıradan insanlardan temel farkları, Berger'in (1998: 113) de vurguladığı gibi yaşanmakta olan bir hayatı anlatan anı seçme ve yakalama becerisine sahip olmalarıdır. Bu nedenle etnografar iyi bir gözlemci oldukları için fotoğraf çekmeye yatkındırlar. Fotoğrafçılarda anı yakalama konusunda beceri sahibi olduklarından iyi bir gözlemcidirler.

Gün geçtikçe fotoğraf çekiminde azalma

Etnograflar Hacı Bektaş İlçesi'ne gittikleri ilk günden itibaren fotoğraf çekmişlerdir. Alanda kalınan 10 gün boyunca etkinliklerin gittikçe azalması ve alanda var olan ortamı kanıksamalarından dolayı son günlerde fotoğraf çekimini azaltmışlardır. E2, alandaki ilk günlerdeki gibi fotoğraf çekemeyeceği ile ilgili şunları söylemiştir:

Muhtemelen azalacak zaten. Yani ilk baştaki gibi çok olmaz. Konuya daha odaklanacağım için. Şimdi bir şey kaçırmak istemiyorum sanki bir daha gelmeyecek gibi. Bir kez olacakmış gibi. Kaç kere aynı ortamı kaç kere çekmişim. Bundan sonra gittiğim zaman bu kadar fotoğraf sayısı artmayacak. Sadece daha odaklanma ve güzel fotoğraflar çekmem gerekecek (E2, 13.08.2011).

E2'nin alanda yaşanan anları kaçırmak istememesinin nedeni, araştırmanın ikinci günü olması nedeniyle alana yabancı olması ve törenler ile ilgili yeterince bilgisinin olmamasıdır. Etkinliklere dair bilginin azlığı katılımcıda bir güvensizlik yaratmaktadır. Ona göre alana alışana kadar çok fotoğraf çekmesi gerekmektedir. Ancak araştırmanın sonlarında çok sayıda fotoğraf çekmesi gerekmeyecek, sadece güzel fotoğraf çekmeyi deneyecektir. Fotoğraf makinesini eline aldığından itibaren E2'nin fotoğraf çekmeyle bir sorunu olmamıştır. İnsanlarla kurduğu samimi ilişki sayesinde aralarında bir güven oluşmuş insanları fotoğraflamakta zorlanmamıştır. E2, alanı tanınması ve alışkanlığının artması ile birlikte anı kaçırmak gibi bir korkusunun olmayacağından bahsetmektedir. Çünkü törenlerin en yoğun günlerinde, ibadetlerin yapıldığı, ziyaretlerin olduğu günlerde çok sayıda

insanın farklı mekânlarda bulunması nedeniyle her duruma ve mekâna ait fotoğraf çekmiştir. Bu deneyim onda bir güven duygusu yaratmıştır. E2, bu yoğunlukta fotoğraf çekme deneyimi ile ilgili şunları söylemiştir: *“Tabii ki meydana dur, bir sürü fotoğraf çek, o meydana farklı hareketler oluyor Aleviliğin simgesi olanlar, yiyecek satanlar alışveriş yapanlar bağırانlar oturanlar hepsini çekebilirsin. Ama bugün çok fazla olmayacak”* (E2, 18.08.2011). Günde 150-200 adet fotoğraf çektiğini, ancak konunun tükenmeye başladığını, aynılaştığını belirtmiş, çalışmanın kendi çalışması olması durumunda, *“Tek başıma olsaydım tek mekan çalışsaydım, mesela müzenin her gün saat 10’ da her gün saat 1’de fotoğrafını çekip farkı yansıtabilirdim.”* yorumunu yapmıştır (E2, 18.08.2011). E2, mekânın değişimini yansıtmak amacıyla kendi yöntemini geliştirmiştir. Böylelikle E2, foto-etnografi yöntemini kullanarak, bir mekâna dair etnografik ve sosyolojik bilgiyi edinebileceğini alanda geliştirdiği yöntemle doğrulamıştır. Bu yöntem, yeniden fotoğraflama diye tanımlanmış, foto-etnografik çalışmalarda bir yöntem olarak kabul edilmiştir.

E1 ise *“Artık çok daha az fotoğraf çekiyorum. İlk günlerin yoğunluğunun geçmesi ve konunun sabit kalması sanırım buna sebep olabilir.”* ve *“Daha fazla fotoğraf çekerken sonralarda daha az fotoğraf çektim. Fotoğrafın konusunun değişmemesi ve aynı şekilde mekanın değişmemesi etkili oldu diyebilirim.”* (E 1, 20.08.2011) diyerek konunun birbirini tekrarlamasına ve alanda etkinlik ve insan yoğunluğunun azalması ile birlikte fotoğraflanacak olayın kalmadığına vurgu yapmaktadır. Çünkü ona göre çalışma belli bir doygunluğa ulaşmış, keşfedeceği ve göreceği mekân kalmadığı için de fotoğrafları tüketmiştir. Bundan sonrada çekeceği fotoğrafların daha çok *“törenler sonrası mekânlar ve gözlemler”* gibi bir bakışla mümkün olacağını ifade etmiştir (E1, 17.08.2011). Araştırmanın bitimine dört gün kala araştırmanın doygunluğundan bahsetmesi, E1’in

kendisi ile çelişmesine neden olmaktadır. Alana çıkılmadan önce yapılan ilk görüşmelerde alanda uzun süre kalınması gerektiğini “*Şimdi böyle bir çalışma konum olsaydı bir kere burada kesinlikle 10 gün, kalmazdım bu sayıdan daha fazla burada kalmam gerekirdi.*” şeklinde ifade etmiştir (E1, 13.08.2011).

Fotoğraf çekme deneyiminin artması

Araştırmada gün geçtikçe etnografların çektiği fotoğraf sayısının azalması ile birlikte, araştırmanın etnograflar üzerindeki temel etkisini ortaya koymak gerekmektedir. Bu etki, profesyonel bir makine ile fotoğraf çekme deneyiminin artması ve fotoğraf çekmenin öneminin kavranmasıdır. E1, araştırmanın başında fotoğraf makinesinin onda özel bir durum yaratmadığını ve ona verilen bu imkanı değerlendirmeye gayret edeceğini söylemiş (13.08.2011); 18 Ağustos’taki görüşmede ise, artık geceleri fotoğraf çekebildiğini; bunun en büyük değişiklik olduğunu belirtmiş, teknik olarak fotoğraf makinesini tanımaya başladığını söylemiştir. Ancak fotoğrafı, yazdıklarını destekleyecek şekilde kullandığını vurgulamıştır.

E2 ise ilk gün alana fotoğraf makinesi ile çıktığında nasıl planlayacağını ve nereden başlayacağını bilmediğini günlüğünde anlatmış, aynı anda hem fotoğraf çekip hem de görüşme yapmakta zorlandığını belirtmiştir (12.08.2011).

E2’nin üzerinde durduğu önemli noktalardan biri de profesyonel fotoğraf makinesinin alanda kaynak kişiler tarafından farklı algılanmasıdır. E2’nin de tanık olduğu ve deneyimlediği üzere büyük ve gösterişli fotoğraf makineleri fotoğraf çekerken katılımcıları odak noktası haline getirebilmektedir. Aynı zamanda insanların poz vermesine neden olmaktadır. E2’nin “mekânın fotoğrafçısı olma” durumu, zaman zaman

dezavantaja dönüşse de katılımcının yönlendirmesiyle avantaja da çevrilebilmektedir. Önemli olan katılımcını uzun süreli alan deneyimi ile kendini kaynak kişilere kabul ettirmesi ve alanda kanıksanmasıdır.

Etnografların fotoğrafik bakışı

Etnografların alanda fotoğraf çekme deneyimlerinin artması ile gözlem yapma becerilerinin fotoğrafik bakışlarını nasıl etkilediğine dair farklı örnekler bulunmaktadır. Gözlemlerinden yola çıkarak bir olayı veya durumu nasıl fotoğraflayacaklarına karar vermektedirler. Buna en iyi örnek E1'in "*çoğunlukla meseleyi betimlemek amacıyla fotoğraf çektiğini*" söylemesi ve betimleme için de en iyi planın "*genel çekim yapmak*" (E1, 13.08.2011) olduğunu anlatması, kutsal mekan ile birlikte insanların oradaki davranışlarını gösterme amacını taşımaktadır.

E2 ise fotoğraf çekerken açının onun için önemli olmadığından bahsetmektedir. Onun için önemli olanın, bir şeyin fotoğrafını neden çektiğine verdiği yanıtıdır. Bu yaklaşıma örnek olarak da, Çilehane'de insanların Deliklitaş'tan çıkmaya çalışmalarını fotoğraflamanın, oradaki ibadeti anlatmak açısından önemli olmasını vermekte ve bu durumun hangi açıyla çekildiğinin çok da önemli olmadığını savunmaktadır. Onun için iki açı önemlidir: Birincisi geniş açı, ikincisi ise yakın çekim diye tanımladığı açıdır. Böylelikle hem Deliklitaş'tan çıkan insanları ve ortamın genel görüntüsünü belgeleyecek, hem de insanların yüz ifadelerini yakın çekimle aktarabilecektir. E2'nin verdiği bu örnek her ne kadar çekilen açının önemli olmadığını savunsa da, aksine önemli olduğunun bir kanıtıdır. Çünkü ortamı göstermek için geniş açı kullanmış, oradaki insanların hallerini anlatmak için de yakın çekimi tercih etmiştir. Böylelikle fotoğraf çekerken kullandığı açıların onun anlatımında ne kadar etkili olduğunun bir örneğini vermiştir. Bu nedenle kullanılan teknik (biçim) içeriği de etkilemektedir. Bresson, bir

konunun kendi öznelliğini taşıyabilmesi için, içerdiği biçimlerin ilişkisinin açık ve yerli yerine oturmuş olması gerektiğini savunmaktadır. Onun için konunun yanı sıra biçim de çok önemlidir (Bresson, 2006: 18-22). Pregnant moment'i yani 'geçmiş, şimdi ve geleceğin birlikte okunabildiği an'ı (Bate, 2009: 56) oluşturan öğelerin hepsinin bir bütün şeklinde fotoğrafta buluşması gerekmektedir.

E1'in tercih ettiği bir başka yaklaşım, bir mekânı hem insanlı hem insansız fotoğraflamaktır. Bunun nedenini ise şöyle özetliyor: "*Mekânlar iki açıdan önemli antropoloji için. İnsanların pratiğine dair önemli; ama sonuçta nesne mekânın kendisi. İyi tasvir edilmesi iyi anlaşılması için kendi halinde çekimine ihtiyaç duyuyorum.*" (E1: 13.08.2011). Bu tür fotoğraflara günlük ya da tez (makale) yazarken baktığını, eksik kalan noktalar olduğunda fotoğrafların çok yardımcı olduğunu vurgulamaktadır.

Etnografin tercih ettiği bu yaklaşım, araştırmalarda bir yaklaşım olarak sistematize edilebilir. Mekânı betimlemek amacıyla hem insansız hem de insanla birlikte, farklı zamanlarda çekimler yapılabilir. Böylece çalışma konusunun mekân olduğu araştırmalarda bu yaklaşım ile bir foto-etnografik çalışma yapılabilir.

Basın fotoğrafçısı gibi davranma deneyimi

Etnograflar E1 ve E2, 16 Ağustos 2011 tarihinde gerçekleşen açılış etkinliklerinde farklı konumda bulunmuşlardır. Açılış etkinliklerine farklı siyasi partilerden siyasetçiler, bakanlar ve milletvekilleri katılmıştır. Bu nedenle açılış yapılacağı alan polis tarafından çevrelenmiş ve sadece protokol giriş kartı olanlar ve basının içeriye girişine izin verilmiştir. Araştırmacı, katılımcıların alanda serbestçe dolaşmalarını sağlamak amacıyla, açılış öncesi protokol giriş kartlarını belediyeden edinmiş, basın

giriş kartlarını ise açılış günü erken saatlerde belediyenin girişinden almıştır. F1, F2 ve E2'ye basın giriş kartı verilmiştir. Böylelikle alanda daha serbest dolaşmaları, giriş çıkışlarının kolaylaşması sağlanmıştır.

E2'ye basın giriş kartı almak ve alanda serbestçe dolaşıp fotoğraf çekmenin, görüşme yapmanın özgürlüğü şaşırtıcı gelmiş, hoşuna gitmiştir. Gazeteciye benzemediğini, kimsenin onun gibi giyinmediğini ve insanların dikkatini çektiğini belirtmiştir (E2, 16.08.2011). Alanda fotoğraf çekerken diğer basın mensuplarının ve halkın hangi ajanstan olduğunu sorduklarını belirterek, *“Kimsenin aklına bu yaka kartı ve kocaman makine ile araştırmacı olabileceğim gelmedi. Basın kartı insanı kamufler eden; ama aynı zamanda insanların konuşmasını popülerleştiren bir şey. Medya işin içine girince çok rahat konuşacaklarını düşünmüyorum.”* (E2, 16.08.2011) şeklinde konuşmuştur. E2, bir yandan basın kartı ve fotoğraf makinesi ile bir gazeteci gibi davranmış, öte yandan da bunların alanda insanların konuşma biçimlerini değiştireceğini savunmuştur.

E2, alanda bir gazeteci gibi davranmıştır. E2'nin bu rahatlığı, hem kişiliği hem de daha önceki alan deneyimi ile ilgili olabilir. Çünkü aynı gün yazdığı günlüğünde protokolde yanında oturduğu yaşlı bir teyzenin, *“Kocam dışarıda kaldı. Sıcakta beni aldılar onu almadılar.”* deyişine üzülerek, onları birleştirmek için girişteki görevlileri ikna etmiş, yaşlı adamı protokole karısını yanına almayı başarmıştır. Bu örnek, E2'nin büründüğü kimliğin yani gazeteci (basın fotoğrafçısı) gücünün ve alanda etnografların karşı karşıya gelemeyeceği türden bir deneyimin göstergesidir. E2 bu durum ile ilgili, *“Basın fotoğrafçısı olmak çok havalı bir şey. Ben bir etnografım, fotoğrafçı kartım var ama. Hangi ajans şeklinde sorularla karşı karşıya kalıyorsun. Sınırlı mekanlar içerisindeki olaylar ve insanları daha rahat görüyorsun daha rahat gözlemliyorsun. İçerideki ve dışarıdaki insanlarla*

daha rahat konuşabiliyorsun.” (E2, 18.08.2011) şeklinde yorumlamıştır. “Basın fotoğrafçısı gibi olmak” ile ilgili deneyimi E2’ye, kolay hareket etme, kimsenin alınmadığı alana girebilme ve protokol ile yakın bir temas halinde olma, istediği yerden, istediği şekilde fotoğraf çekebilme, istediği kişiyle görüşebilmenin rahatlığını yaşattır. Araştırmada, açılış etkinliklerinin çalışma programında yer ayrılmasının nedeni, etnografların bu tür etkinliklerde nasıl davranacaklarını ortaya koymaktır.

E1, daha önce sabıkası olduğu için basın giriş kartı almak için başvuruda bulunmamıştır. E1 için belediyeden protokole giriş kartı alınmıştır. Protokole giriş kartı olduğu halde E1, açılış etkinlikleri alanına katılmamış, etkinlikleri protokol dışından izlemeyi tercih etmiştir. Bu nedenle, E1 basın fotoğrafçısı gibi davranma deneyimini yaşayamamıştır.

Fotoğraf çekerken dikkat edilmesi gerekenler

Etnograflar, fotoğraf makinesi ile ilgili alan deneyiminden sonra günlüklerinde ve görüşmelerinde fotoğraf çekerken dikkat edilmesi gerekenler başlığı altında bazı açıklamalarda bulunmuşlardır. Fotoğraf çekimi ile ilgili davranışların ne olması gerektiğinden, etiğe kadar çeşitli konularda fikir yürütmüşlerdir. Kapalı mekanlarda fotoğraf çekmek istemediğini belirten E1, bunların genellikle sessiz mekanlar olduğunu, fotoğraf çekmenin insanlarda rahatsızlık yaratabileceğini, bu nedenle fotoğraf çekmemenin daha doğru olacağını vurgulamaktadır (13.08.2011). Bu bir tercih olabilir; ancak bu tür mekanlarda da fotoğraf çekmek gerekebilir. Bu durumda daha sessiz bir fotoğraf makinesi tercih edilmelidir. Böylelikle kutsal mekanlarda ibadet eden insanları rahatsız etmeden de fotoğraf çekilebilir. E1, ibadet esnasında fotoğraf çekme konusunda iki

önemli noktaya daha değinmektedir: Cem törenlerinin görsel bir etkinliğe dönüştürülmemesi ve tören esnasında fotoğraf çekimi için izin alınması.

Cemevi'nde ve tören esnasında fotoğraf ya da ses kayıt cihazı kullanmadım. Bunu öncelikle izin almadığım için yapmadım. İkinci olarak da bir ibadet biçimi olarak Cem törenlerinin yeterinden fazla kayda alınması, adeta görsel bir etkinliğe dönüştürülmesi ve bunun Alevi toplumunun kendi en önemli ibadet pratiklerine olan yabancılaşmalarında (bana göre) etkili birer unsur olduğu için kullanmaktan imtina ettim (E1, 17.08.2011).

E1'e Cem törenini fotoğraflamak için dededen izin alındığı söylenmiş; ancak uygun bir anı kovalayıp çekebileceğini, yine de çekip çekmeyeceğinden emin olamadığını belirtmiştir. Bunun nedeni olarak ise cemin kamuya açık bir cem olmamasına ve gerçekten ibadet pratiği olarak yapılan bir tören oluşuna bağlamaktadır (E2, 18.08.2011). Ancak Garip Dede Cemevi'ndeki cem töreni resmi etkinlik listesinde olan ve herkese açık bir cem töreniydi. İsteyen gelip Cem'e katılabiliirdi. Kendi cemaatlerine kapalı bir cem değildi. Cem töreni başlamadan önce de cemevinin dedesinden izin alınmıştı. E1'in alanda çoğu zaman kaybolması ve gerekli bilgilerden uzak kalması, onda cemi fotoğraflamak için izin alınmadığı izlenimi yaratmıştır. İzin sorunu olduğunu düşünmesine rağmen fotoğraflamak için izin alma girişiminde de bulunmamış, cemi izlemeyi tercih etmiştir.

Bu tür etkinliklerde ve kapalı mekanlarda gerçekleştirilen törenlerde fotoğraf çekerken, etkinlik sorumlusundan muhakkak izin alınmalıdır. E2 de

cem töreni gibi özel durumları fotoğraflarken insanların ibadetlerini etkileyecek şekilde, yüzlerce kare fotoğraf çekilmesinin saygısızlık olacağını vurgulamıştır. Fotoğraf çekerken makineyi ne zaman çıkarıp ne zaman çıkarılmayacağını kestirmek gerektiğini belirten E2, örneğin; Cem töreni süresince dedenin fotoğrafını çekerken, gözü kapalı ve yüzü makinenin diğer tarafında olduğu zamanları tercih ettiğini, dedenin dikkatini dağıtmamak için böyle davrandığını ifade etmiştir. Ancak E2, törende nasıl davranması gerektiği konusunda bir bocalama yaşamasını ise şöyle değerlendirmiştir:

Aslında gidip kendinden izin alıp öyle de çekebilirdim ama bu durumda dede karşında niyaz vermeden dededen izin alacaksın ama ben Alevilikle ilgili niyaz vermek zorunda da değilim. Ben görgüsüzlük yapmak istemedim. Biz girdik cem evine bir sürü makineler var ama bilinçli olarak çekmedim, isteseydim yapardım ama çekmedim. Ben zaten fotoğrafçı değilim gerekli olan, o cem zaten saatlerce sürdüğü için. Her sahnesini dededen izin alıp fotoğraftan öte videoyla mesela çekilmeli hakikatten bir etnografik çalışma yapılmak isteniyorsa.

E1'in dikkati çektiği bir diğer nokta ise insanları rahatsız edecek şekilde ve yakından fotoğraf çekilmemesi gerekliliğidir. E1 bunu şöyle ifade etmektedir: *“Fotoğraf makinesini de insanların dikkatlerini çekecek ölçüde onlara yaklaştırmamaya, dikkatlerini dağıtmamaya gayret ettim.”* (E1, 21.08.2012). Fotoğraf makinesini sürekli görünür kılmamanın alan çalışmasını zedeleyeceğini de belirten E1, fotoğraf makinesinin uzun süre alan çalışması

belli bir doygunluğa ulaştıktan sonra çıkarılması gerektiğine inandığına değinmektedir. Bunun nedenini ise ortamda yaşanan sosyal ve doğal pratiklerin fotoğraf makinesi yüzünden sekteye uğraması ve bu pratikleri gerçekleştirenlerin doğallığının bozulması olarak saptamaktadır (E1, 21.08.2011).

E2'nin alanda karşılaştığı bir durum, onun fotoğrafçılar konusundaki düşüncelerinin değişmesine sebep olmuştur. Alanda bir semah gösterisi sırasında bir fotoğraf derneğine mensup, törenleri fotoğraflamaya gelmiş fotoğrafçılarla karşı karşıya gelen E2, "Hayatım boyunca dinsel bir geleneğe bu kadar saygısızca sanatsal bir saldırı hiç görmedim." yorumunu yapmıştır.

Fotoğrafçıların bu tür ortamlarda daha saygılı davranmaları gerektiğinden bahseden E2, var olan ritüellerin bir akışının olduğunu ve bu konuda bilgi sahibi olmamanın ve anı kaçırmak korkusunun da çok sayıda fotoğraf çektirebileceğini vurgulamaktadır (E2, 10.08.2012). Fotoğrafçılarda ilk defa karşılaştıkları bir olaya karşı bir coşku durumu olabilir ancak gözlemlemek, durumu anlamaya çalışmak, sabretmek ve o durumu tekrar görmeyi sağlamak onun o olayla ilgili fotoğraflar çekmesini kolaylaştıracaktır. Sontag'ın (1999: 28) da belirttiği gibi "Fotoğraf çekmek aslında bir müdahale etmeme edimidir.", müdahale ettiğin sürece fotoğrafın gerçekliği sekteye uğrayacaktır.

Araştırma öncesindeki mesleki alışkanlıkları

Etnografların, bu araştırmadaki konu, yöntem, veri toplama araçları ve araştırma süreci ile ilgili düşüncelerini belirtmeleri istenmiş, daha önceki mesleki alışkanlıkları saptanmaya çalışılmıştır. E1, etnografin alana gelmeden birtakım hipotezlere sahip olduğunu, ancak alana gelmeden önce mutlaka bir sınıflamanın yapılması gerektiğine değinmiştir. Ona göre bu

sınıflama, kutsal mekânlar, kahvehaneler, sivil toplum örgütleri, resmi kurumlar, kişiler şeklinde sınıflandırılmalıdır. Bu sınıflandırmayı Kadıncık Ana Türbesi'ne indirgenebileceğini söyleyen E1, Kadıncık Ana'nın, evin mutfağındaki ocak kısmında 'sır olması', ocak kültürü ve kadın figürlerinin bağdaştırılması açısından birçok farklı değerlendirme ve tartışmaya zemin hazırlayacağını anlatmış, eğer uzun bir zaman sadece bu konu üzerine literatür ve alan çalışmaları tamamlanırsa, tek başına büyük ve önemli bir çalışmanın çıkabileceğine değinmiştir (E1, 20.08.2011). E1, bu yaklaşımı ile ilgili diğer bir örneği de şöyle vermektedir:

Yani daha da özele indirirsek ziyaretlerle ilgili bir çalışma yaparsam herhalde yapacağım şey şu olurdu: örneğin bugün beştaşlara gittik orada ziyaret bekçileri var. Oranın yakınında bir köy var –şimdi adını unuttum- burada ziyaretin bekçileri oluyor işte hizmetini yapıyorlar gelen insanlarla ilgileniyorlar. Yapacağım tek şey gidip orada bir gün sabahtan akşama kadar onlarla oturmak olurdu. Bugün de yaptım gittiğimde çok fazla vakit yoktu ama kısa bir kaç fotoğraf çektim sadece. Ama çoğunlukla yaptığım şey oturup orada insanlarla sohbet etmek oldu. Ses kaydı da kullanmadım. Yani onlarla birlikte vakit geçirmek onların beni tanımalarını sağlamak oradaki bütün pratiğe dahil olabilmek gözlemleyerek bir parçasına

dönüşmeye çalışmak gibi bir şey yapacağım
şey bu olurdu (E1, 13.08.2011).

E1'e göre kısa röportajlara dönüşen görüşmeler yerine, çalışma alanlarında belirlenen süreden daha fazla kalarak ve fotoğraf makinesi da dâhil hiçbir cihazı ortaya çıkarmadan mümkün merteye uzun sohbetler ederek çalışmak gerekir. *“Ben, araştırma kapsamında daha verimli ve sağlıklı bilgiler alabilmek için ikincisini tercih ettim. Çoğunlukla uzun sohbetler kurmaya çalıştım ve bu sohbetlerde öne çıkan konu başlıklarını, görüşme sonrasında yanımda taşıdığım not defterime başlıklar halinde kaydettim. Her akşam ise alan günlüğüme bu notları, daha detaylı şekilde tartışarak aktardım.”* (E1, 21.08.2011) diyerek alanda bir etnograf olarak nasıl çalışılması gerektiğini aktarmıştır. E1, katıldığı bütün alan araştırmalarında bu yöntemi izlediğini, konusunda uzman ve antropoloji camiasının tanınmış antropologlarının da tercih ettikleri çalışma tarzı olduğunu savunmuştur (E1, 21.08.2011).

E2 ise araştırma süresince uyulması gereken çalışma programı ile ilgili eleştirilerini dile getirerek, kendi araştırmalarında böyle bir programı kesinlikle uygulamayacağını belirtmiştir.

Elimizde bir çalışma programı olmasaydı kesinlikle böyle yapmazdım. Sen her ne kadar esnek olduğunu söyleyen bile psikolojik olarak insanın kafasında bir sınır oluşturuyor. İkincisi birkaç alana gitmemiz gerektiği için bu çalışmanın sürekliliğinde kopukluğa neden oluyor. Hem psikolojik hem de biyolojik olarak aşırı derecede yoruyor. Ben bir mekânda sürekli kalmayı

tercih ederim her ne kadar sıkılsam bile. Bir Çilehane'ye erkenden gidilmesi gerekmiyor sabah giderim öğle yemeğini yerim orada akşama kadar çalışır dönerim (E2, 10.08.2011).

Etnografların vurguladığı en önemli noktalardan biri, etnografi süresince belirlenen alanlarda kalınabildiği kadar uzun kalınmadır. Günleri bölerek bir mekanda kalmak alandaki gözlemi sekteye uğratacak ve kaynak kişilerle görüşmeyi de engelleyecektir. Bu nedenle onlara göre bir mekânda tam gün kalınmalı, gerekirse süre uzatılmalıdır. Bir mekânda yarım gün kalınacak şekilde çalışma programı oluşturulmuştur. Bunun nedeni ise katılımcıların aynı günde aynı mekânda bulunmalarını sağlamaktır.

Etnografin kimliği ve alana yansımaları

Katılımcıların günlüklerinde, görüşmelerinde ve araştırmacı olarak benim gözlemlerimde en dikkate değer bulgulardan biri de katılımcıların kimliklerinin alana ve deneyimlerine yansımalarıdır. Araştırma öncesinde yapılan görüşmelerde katılımcılara “Kimlik olarak kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz? diye sorulmuştur. Bu tanımlamalar doğrultusunda, E1, Kürt Alevi olduğunu ancak kendini siyasal görüşü ile tanımladığını belirtirken, E2 ise kendini Sünni Türk olarak tanımlamıştır. Alanda kimliklerine yönelik birtakım deneyimleri olmuş, bu deneyimler üzerine araştırmacının kimliğinin araştırmanın seyrini ve içeriğini nasıl etkileyebileceği sorusu gündeme gelmiştir. Katılımcıların bahsettikleri, söyledikleri deneyimleri üzerinden tanımlayabileceğimiz kimlik, cinsiyet, siyasal ve mesleki kimlik olarak sınıflandırılabilir.

Özellikle günlükler, etnografların kendi kimlikleri ile ilgili ipuçları ile doludur. Daha önceki tartışmalarda E1'in kendini siyasal kimliği ile tanımlandığından bahsedilmişti. Günlüklerinde siyasal kimliğinin ne olduğuna ilişkin birtakım ipuçlarına rastlanmıştır. E1, 15 Ağustos 2011 tarihli günlüğünde, "Sol, sosyalist dergi stantlarını dolaşırken diğer araştırmacı arkadaşlarla karşılaştık." diye yazmıştır. E1, alanda bu stantlara uğradığından, orada vakit geçirdiğinden görüşmelerimizde de bahsetmiştir. Hacı Bektaş-ı ilçesi'ne ilk gelişinde stant görevlisi olarak çalıştığını da ifade etmiştir. Bu iki ifade E1'in sol ideolojiyi benimsediği çıkarımını yapmamıza neden olmaktadır. Daha sonraki yapılandırılmamış görüşmelerimizde de E1 bunu açıkça ifade etmiştir. Katılımcının Dersimli oluşu ise günlüklerine yine duygudaşlık, hemşerilik örüntüleri ile yansımıştır:

Benimle özellikle Dersim Aleviliğinin ve genel olarak Aleviliğin kökenleri, genç kuşakların eğitimi, Alevi toplumunun çok başlılığı, bu bağlamda siyasal olarak bölünmüşlüğü üzerine konuşuyorlar. Elimden geldiğince bildiklerimi paylaşıyor ve düşüncelerimi ifade ediyorum (E1, 14.08.2011).

E1, bir diğer Dersimli ile ses kaydı ile yaptığı görüşmeyi şöyle anlatmıştır: "*Kendisi de Dersimli olan kaynak kişiyle 15 dk. ya yakın ses kaydı tamamlıyoruz. Alevilik algısı, Aleviliğin geleceği ve Hacıbektaş'a ilk kez gelen ve dinsel kimliğine son üç yılda ilgi duyan bir örnek olarak son derece çarpıcı ve önemli ifadeler de bulunuyor*" (E1, 17.08.2011).

Bu iki örnek E1'in bir Dersimli olarak hemşerilik üzerinden kurduğu yakın iletişimin önemli bir kanıtıdır. E1 bütün günlük ve görüşmelerinden ses kaydı sorunu yaşadığından bahsetmiştir. Ancak kendi hemşerileri ile yaptığı görüşmelerde ses kayıt cihazını çıkarmış, Dersim Aleviliği ve Aleviliğin diğer başlıkları üzerinde görüşmelerini açıklıkla gerçekleştirmiş ve hatta kendi fikirlerini de kaynak kişilerle paylaşmıştır. Katılımcının Dersimli oluşu alandaki görüşmelerinde ona olumlu anlamda katkıda bulunurken, aynı zamanda birtakım olumsuz deneyim yaşamasına da sebep olmuştur. Araştırmanın son günlerinde şehit haberleri törenlerde üzüntü yaratmıştır. Haberin geldiği gün E1, bir aile ile görüşme yapmak istemiş, ancak aile onun Dersimli olduğunu öğrendiğinde görüşme yapmaktan vazgeçmiştir. Bu durum E1'in motivasyonunu bozmuş, bunu araştırmacı olarak benimle de paylaşmıştır. Ancak araştırmanın en son günü yapılan görüşmede E1 bu konu ile ilgili, "*...özel olarak bir tepkisellik geliştirmek ikna etmeye çalışmak, alan çalışmasına zarar verir; ama tartışma açılırsa orada tabii antropolog da kendi fikirlerini söyleyebilir*" (E1, 21.08.2011) yorumunu yapmıştır. Bu deneyim, alanda etnografin kimliğinin alana etkisinin en çarpıcı örneklerinden bir tanesidir.

E1'in görüşmelerinde kimlik üzerine yaptığı diğer önemli vurgu ise, ideolojisi yüzünden araştırma şirketlerinde, özel araştırmalarda etnografların çalışmamasıdır. E1, "*İnsanlar hayatlarını bir şekilde kurmak zorunda ancak onlar çok zorlanıyorlar. Bu ne demek biliyor musun? Resmi ideoloji dışında muhalif bir görüşü benimsediğinde bir antropolog olarak alanın daralıyor. Araştırma yapamıyor, istediğin gibi bir çalışma yapamıyorsun*" diyerek yine kimliğin etkisinden bahsediyor. Araştırmada da bu etki görülmüştür. Çünkü açılış etkinliklerine E1 için basın kartı alınamamış, belediyeden protokol kartı çıkarılabiliştir. Bu durum, E1'in protokol için

ayrılan alana girmesini engellemiştir. Aslında protokol giriş kartı ile E1 alana girebilecekken girmemeyi tercih etmiştir. E1 basın kartı alamaması ile ilgili şunları söylemiştir:

Basın kartı alamamak ve protokol alanına girememek ile ilgili... Hayır rahatsızlık hissetmedim. Daha öncede böyle şeyler oldu. Mesela asistan olacaktım olmadı. Hatta bu şekilde bölüm başkanıyla birlikte sicille alakalı katılamadığım çalışmalar oldu. Ben gocunmuyorum, orada olmak yeni bir şey katabilirdi ama olmadığım için çok ciddi bir fark olacağını düşünmüyorum (E1, 20.08.2011).

E2, araştırmalarda, araştırma yapılan yerin yerel yöneticileri ve idari amirinin bilgilendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle araştırmayı yapacak araştırmacıların kimliklerinin de valiliğe bildirilmesi, araştırmanın seyri açısından önemlidir. Araştırmalarda, yaşanacak olumsuz birtakım deneyimlerin araştırmacıların güvenliğini tehlikeye atmasına izin verilmemelidir. Bu nedenle araştırma yapılacak konu, araştırmanın süresi, araştırmacıların kimliği ve bir dilekçe ile başvurulmalıdır.

Benim araştırmacı olarak özeleştirim, bu başvuruyu yapmamak olmuştur. Araştırma öncesi iki defa, farklı zamanlarda, belediye başkanı ve yardımcılarını ile görüşmüş ancak kaymakamlığı ve emniyet müdürlüğünü bilgilendirmemiştim. Araştırma süresince katılımcıların herhangi bir

olumsuzlukla karşılaşmamaları, araştırmanın sorunsuz tamamlanmasına neden olsa da, bu hata, telafisi zor olumsuzluklara neden olabilirdi.

Katılımcı E2, araştırmacıların siyasal kimliklerinden sıyrılmaları gerektiğini; çünkü bu sınırın araştırmayı farklı bir yöne kaydırabileceğinden bahsetmiştir. Ona göre etnograf ideolojisini alanın dışında bırakmalıdır. Etnografların sıklıkla karşılaştıkları bir sorun olduğuna değinen E2, bunun ahlaki bakış açısı ile ilgili olduğunu söylemektedir:

..kültürel donanım demeyelim de geldiği kültür nasıl etkiler diyebiliriz. Bu etnografa bağlı aslında ideolojisine bağlı çalışırsa alandan böyle şeyler çıkartır ama ideolojisini dışarıda bırakırsa o zaman projenin gereğini yapar. Etnograflar falan sıkça karşılaştıkları bir sorun. Ben bunu tamamen işin ahlaki bakış açısına bağlıyorum. Mesela ben bu proje bana ait diye düşünemedim. Bana ait olmadığı için kendi amaçlarımı kullanmam. Bu benim seni yanıltmam demektir. Neyi kullandım burada senin projenin bana sağladığı bir kartla bir çifte ufak bir yardım yaptım. Ben şuna yapsaydım bunlar Urfalıymış hemen gidip Urfalılarla konuşayım dese ydim bu sapma olurdu. İdeolojiden sıyrılmak gerekir aslında tamamen. Görüntü, görsel, bakış her şekilde (E2, 21.08.2011).

E1 ise, ideolojinin çalışmayı doğrudan etkilediğini, her şeyde ideoloji olduğunu; ancak ideolojinin insanın pratiğini okumakla ilgili bir şey olduğunu vurgulayarak, *“İnsanın sosyo kültürel konuları nasıl ele aldığımız, nasıl çalışma yöntemiyle bir araştırma listesini ele aldığımız bunlar felsefi olarak da doğrudan alakalı şeyler. Bunun ötesinde etnografi kişisel donanımı birikimi doğrudan etkilediği gibi, onun dünya görüşü, yaşam biçimi de çalışmayı etkiler.”* yorumunu yapmıştır. E1 ile E2 arasında ideolojik olarak farklılıkların olması yanında, ideolojinin alana yansımaları konusunda da ciddi farklılıklar vardır.

E2, araştırma öncesi yapılan görüşmelerde, araştırmaya katılımından birkaç gün önce Alevi erkek arkadaşı tarafından Alevi-Sünni tartışması yüzünden terkedildiğinden bahsetmiştir. Onun Sünni oluşunun bu ayrılıkta etken olduğunu, ancak her ne kadar üzülse de Alevilere karşı herhangi bir önyargısının olmadığını savunmuştur. Bu konu ile ilgili, *“Aslında çok özel bir şey yani Alevilik Sünnilik ayrımının özel hayata yansımaları çok sık rastlanan bir şey. Kendi işinize gelince kullanabilirsiniz tabii ki, çok üzüldüğüm bir şey. Arkadaşım Alevi olmasından dolayı, Alevilik Sünnilikten dolayı bir ayrılık olayı. Karşılaştığımız bir şey, üzücü; ama anlayabiliyorum. Yani üzülmekle beraber saygı duyuyorum. Benim için Alevilere karşı herhangi bir şey ya da önyargı oluşmasına neden olmuyor”* (E2, 10.08.2011) yorumunu yapmıştır. Bu durum araştırmacının kendi özel yaşamında büyük bir sorun olarak yaşadığı deneyimlerin, alanda odaklanacağı konu ile ilgili olma olasılığına verilecek en önemli örneklerden bir tanesidir. Katılımcı E2'nin günlüklerinde ya da görüşmelerinde herhangi bir önyargı, kızgınlık ve nefret söylemine rastlanmamıştır. Aksine Alevilerin kendi aralarında bölünmüş olmalarından duyduğu üzüntüyü

yapılandırılmamış görüşmelerde dile getirmiş, günlüklerinde kendi kimliği ve alanda yaşadığı deneyimleri ile ilgili şunları söylemiştir:

Bazıları açılışa kalmadan hac mekânlarını ziyaret ederek önceden geri döndüler. İçlerinde ciddi bir bölünme var. Bazıları diğerlerini Sünnileşmiş olmakla suçluyor. Sünni bir kimliğe sahip araştırmacı olarak zaman zaman geldiğim günden bu yana bazen Sünnilere olan kızgınlıkları da dinliyorum. Bazen kendi kimliğimi ifade etmem gerekiyor. Sorduklarında söylüyorum. Dün Çilehane’de gezerken acıyı hissederken bugün aslında tepkiyi hissedebiliyorum (E2, 16.08.2011).

E2, Sünni olduğunu açıkladığında Alevilerden tepki duymadığını, ona karşı bir olumsuz davranış ile karşılaşmadığını ifade etmiş, araştırmanın ilk gününde ise kimliği ile ilgili yanlış bilgi verdiğiğine değinmiştir: “*Bugün alanda yalan söyledim. İsmimi başka bir isim olarak verdim. Onun dışında her şey doğru ama isminin bilinmesini istemedi canım. Sanırım güvenlik konusunda konuştuğum insanların kim olduğuna dikkat etmek için yaptım*” (E2, 12.08.2011). Katılımcının bunu tercih etme sebebi, alanın ilk gününde görüşmelerde bulunduğu kişilerin tepkilerini ölçmesi ve alanla ilgili deneyimsizliği olabilir. Ancak yine de kaynak kişileri yanıltmak, etnografin güvenilirliğini azaltabilir.

Katılımcılar, günlüklerinde ve görüşmelerde araştırmacının cinsiyeti üzerine odaklanmışlardır. Cinsiyet, onlara göre araştırmalarda veri toplama sürecinde önemli etkenlerden biridir. E1, cinsiyetin öneminin, araştırmanın

konusu, yer ve ne ile muhatap olunduğu ile ilgili olarak değişeceğinden bahsetmiş, erkeğin erkekle kurduğu ilişkinin, kadının kadınla kurduğu ilişki kadar kolay olmadığını savunmuştur. Etnografide kadın araştırmacı olmanın avantajlarını da şöyle aktarmıştır:

Kadın artık bir başka kadınla birçok mesele üzerinden ortak nokta yakalayıp çok farklı sohbet geliştirebiliyor. Bu tarz çalışmalar açısında da kadınlar bu işte daha iyidir. Kır çalışıyorsanız, inanç çalışıyorsanız kültürün esas unsuru, taşıyıcısı kadındır. Mesela kadın, erkekler gibi kamusal ilişkiye çok maruz kalmadığı için daha kültürel özellikler taşır. Dolayısıyla kadın antropologların kadınlarla ilişkisi hem rahattır hem de derinlemesine ilişkiler olabilir. Bir erkeğin de bu tarz ortamlarda kadınlarla iletişim kurması kimi zaman imkansız olabiliyor. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet açısından eksiktir erkek antropologların yaptığı çalışmalar (E1, 13.08.2011).

Kadın etnograf olarak E2, cinsiyetini günlüğünde belirterek alandaki ilgi alanlarının cinsiyeti ile yakından ilişkili olduğunu dile getirmiştir. E2'nin bu söylemi, cinsiyet üzerinden şekillenen kimliğin, alana, araştırmaya yansımaya verilecek en dikkat çekici örneklerinden biridir. Bu örnekle ilgili vurgulanması gereken bir diğer nokta ise etnografinin araştırma konusu dışına çıkarak kendi ilgi alanı doğrultusunda farklı bir konuya odaklanmasıdır. E2, söylemine, *“ben bir kadın araştırmacı olarak”* diye başlamıştır. Ona göre, onun kadın olması törende giyilen kıyafetlere dikkat

etmesinin bir nedenidir. Foto-etnografik bir çalışma yaptığını ise “*objektifimi yönelttim*” şeklinde aktarmıştır. Toplumsal cinsiyet üzerine odaklandığını da ifade eden E2, bu örnek ile ilgili şunları söylemiştir:

Örneğin ben kadın bir araştırmacı olarak, alanda anma törenleri olarak geçen bu toplantıya katılan ve kıyafetlerinde gelenekselliğin izlerini taşıyanlara sık sık objektifimi yönelttim. Ya da sadece Hacı Bektaş’ı Anma törenleri için geleneksel giyiniş gelenleri. Çoğu zaman kıyafetleri farklı olanları da fotoğrafladım. Bu anma töreninin bir giyim kuşam etnografyası var bana göre. Gittiğim her mekanda kadın ve erkek statüsüne baktım. Kendi aralarında ayrılıyor mu yoksa çizgisel olarak bir sınır koymak mümkün mü? Görüntüde ayrılmayan ve sık sık Hacı Bektaş’ı Veli’nin kadınlarınızı okutun sözü ile vurgu yapılan Aleviliğin kadın-erkek eşitliğini temel aldığı söylemi ile sık sık karşılaşmama rağmen, kadın erkek eşitliği konusunun da sosyal tabakalaşmaya göre değiştiğini az da olsa gördüm (E2, 20.08.2011).

Etnografların verdikleri örnekler, Berger’in (2007: 6) “Düşündüklerimiz ya da inandıklarımız, nesnelere görüşümüzü etkiler.” sözünü hatırlatmaktadır. Berger’e göre her imgede bir görme biçimi yatmaktadır. Bu nedenle her bir katılımcının gördüğü, algıladığı ya da

anlamlandırdığı farklı olacaktır. Önemli olan etnografin kimliğinden kaynaklı önyargılarını alana, kaynak kişilere yansıtmamasıdır.

Sonuç

Katılımcılar, fotoğrafın “nesnel gerçekliği” aktaramayacağı konusunda hemfikirdirler. Arkasında bir göz olan fotoğraf makinesi kendi kendine hareket etmemekte, bir insan tarafından idare edilmektedir. Bu durum başlı başına bir müdahaleyi gerektirir. Konu seçiminden, fotoğraflanan ana, fotoğraf makinesi tercihindan, oluşturulan biçime kadar her şey fotoğrafçının marifetidir. Bu nedenle belgesel fotoğrafçılar her ne kadar akıp giden gerçekliğe müdahale etmeseler de, gerçeklikten yakaladıkları ‘an’ ları seçme gücüne sahiptirler. Bu durumda fotoğraf çekme eylemi, manipülasyona açık bir konumdadır. Anı seçme gücünü elinde bulunduran etnografin taşıması gereken bazı özellikler vardır. Etnografik alan araştırmaları da “nesnel” bilgiyi aktaramazlar. Etnografların alanı gözlemesi, yorumlaması ve aktarması hep onların süzgecinden geçerek yapılacaktır. Bu nedenle fotoğraf ve etnografin “nesnellığı”nden söz edilememektedir. Ancak onlara göre etnograf, dürüst, saygılı, anlayışlı, önyargısız, iyi dinleyen, entelektüel, iletişim becerisi olan, her ortama adapte olabilen, empati kurabilen bir yapıda olmalıdır.

Araştırmada fotoğrafçı olmak ve etnograf olmak genel temaları altında etnografların kendi meslekleri dışında nasıl davrandıkları gözlemlenmeye çalışılmıştır. Etnografların fotoğrafçı gibi davrandıkları araştırma süresince benzer ve farklı bir takım özelliklere ve deneyimlere sahip olmuşlardır. Onlara göre alanda fotoğraf çekmek ile gözlem ve görüşme yapmak aynı anda yapılamayacak kadar zordur. Bazı durumlarda sadece birini tercih edebilir. Katılımcıların, alan deneyimleri sonucu günlüklerinde bahsettikleri yöntem, onların kaynak kişilerle olan ilişkilerini düzenleme, tepkiyi

azaltmak için geliştirdikleri bir yöntemdir. Bu yöntemde, görüşme yapılanların fotoğraflarının çekilmemesi gerekmektedir. Çünkü alanda kaynak kişiler hem ses kayıt cihazı hem de fotoğraf makinesini bir arada gördüklerinde ürkmekte, çekingen davranmakta, görüşme yapma talebini reddetmektedirler. Özellikle ses kayıt cihazı ile kaydedilen görüşmelerde karşılıklı etkileşim bozulmakta ve kaynak kişiyle gazete röportajı yapar gibi bir iletişime geçilmektedir. Bu durum görüşmenin niteliğini etkilemekte ve elde edilen veriler de istenilen düzeyde olamamaktadır. Katılımcılar özellikle ses kayıt cihazını kullanmaya tepki göstermişlerdir. Etnograflar bu konuda ikiye ayrılmıştır. E1, alanda deneyimi olan hiçbir etnografin ses kayıt cihazı kullanmadığını vurgularken, E2, ses kayıt cihazının işini kolaylaştırdığını zaman zaman alan notlarını bile ses kayıt cihazına okuduğunu belirtmiştir. Bu farklılık yine, etnografin alan deneyimi, konusu ve kaynak kişilerle iletişimine göre değişecektir. Türkü, mani ve söylence derleme gibi bazı konularda ses kaydının muhakkak yapılması gerekmektedir. Aslında bu durum fotoröportaj çalışmaları için de geçerlidir. Son dönemlerde yapılan çalışmalarda fotoğrafçılar, fotoğraf çekmek ile birlikte oradaki insanlarla görüşerek onların seslerini kaydetmekte ve fotoğraflarıyla birlikte sunmaktadırlar. Araştırmada önerilen ise bu kayıtları sistematize ederek ve bir sosyal bilim disiplinin içinde yapmaktır. Bu sistematize edilmiş disiplin, nitelikli bilginin aktarımını doğuracaktır. Bu nedenle fotoğrafçıların çok sevdiği “an’ı estetize etme”, etnografik ve sosyolojik bilgi ile farklılaşacak, salt güzeli değil, bilgiyi de içeren görsel metinler yaratılacaktır.

Araştırmada katılımcılar, yaşadıkları deneyimleri, gözlemlerini ve düşüncelerini yansıtabilecekleri günlükler yazmışlardır. Bu günlükler düşünömsel niteliktedir. Her ne kadar etnografide günlük yazımı ile ilgili bir

takım kuraları tanımlanmış olsa da etnograflar, gözlem yapma becerileri ve alan deneyimleri nedeniyle fotoğraf çekmeye yatkındırlar. Bu nedenle etnografların nitelikli bir fotoğraf eğitimi almaları gerekmektedir. Bu eğitim temel düzeyde kendi alanlarında verilmesi gereken bir eğitim olarak kalabilir, daha sonra küçük gruplar şeklinde etnograflar ve fotoğrafçılar bir araya getirilerek eğitim zenginleştirilebilir. İki farklı disiplinden gelen katılımcılar, ortak bir havuzda yine farklı bakış açıları ile bir birlerine değişik pencereler açabilir, ortak araştırmalar yapabilirler. Bu paylaşım, nitelikli sosyal bilimler araştırmalarının ortaya çıkmasına, toplumda bir dönüşüm yaratmasına neden olabilir.

Etnograflar, mesleği fotoğrafçılık olanların odaklandıkları konuya daha teknik bakacaklarından bahsetmişlerdir. Fotoğrafçılar anı yakalama ve estetize etme peşinde olduklarından, etnografik bilgiyi kaçırabilirler, etnograflar da ayrıntıya fazla girdiklerinden genel planı göremeyebilirler. Aslında tanımlanan bu farklılık onların farklı mesleki alışkanlıklardan gelmeleri nedeniyle ortaya çıkan bir durumdur. Alan deneyimleri çerçevesinde her fotoğrafçı kendi uslubunu yaratacak, etnograf da kendi yöntemini geliştirecektir. Fotoğrafçıların etnografılardan bir başka farkı da, fotoğrafçıların gözlemleri sonucunda belirledikleri hikayeyi aktarmak için fotoğraf çekmeleridir. Onlar fotoğrafik dil yaratma çabasındadırlar. Bu yöntem de etnografik bilgiyi kaçırmalarına neden olabilecektir. Fotoğrafçılar, ışığın büyüüne kapılıp, araştırma konusunun dışına çıkabilirler ve farklı tarzlarda fotoğraf çekmeye yönelebilirler. Etnograflar da alanda ilgi çeken bir ayrıntı için günlerini harcayabilirler. Ancak etnograf ve fotoğrafçının mesleki pratik olarak temel ortak noktaları, alanı önce gözlemleyip, ortamı tanıdıktan sonra fotoğraf çekmeye ya da görüşme yapmaya başlamalarıdır. Çünkü öncelikle alanı tanımak, kaynak kişilerin

güvenini kazanmak ve alanda kanıksanmak önemlidir. Her ikisi de alanda uzun süre kalacakları için alan ile aralarında bir duygusal bağ geliştirecektir. Bu durumda dikkat edilmesi gereken çalışmanın amacından sapılmamasıdır. Her alan çalışması etnograf/fotoğrafçıyı değiştirmekte, tanıklıklar arttıkça, hayatlarına yeni deneyimler, insanlar kattıkça hayata bakışları bile farklılaşmaktadır.

Çalışmaya başlamadan önce etnografin alanla ilgili hazırlıklarını yapması gerekmektedir. Bu hazırlıkların başında ise alanla ilgili coğrafi ve hava koşullarının araştırılması gelmektedir. Etnograf konusu ile ilgili alana gelmeden önce bilgi sahibi olmalıdır. Araştırmada ortaya çıkan bulgulardan hareketle öneri, etnograf alana gelmeden önce kaynak kişilerle iletişim kurmalıdır. Alan ile ilgili literatürü taraması ve okuması onun alan ile ilgili deneyimini sınırlandırabilir. Bu nedenle etnograf/fotoğrafçı alan ile ilgili temel bilgileri edinmeli, alanı bir kez deneyimleyip, gözlemledikten ve gerekli fotoğrafları çektikten sonra, ikinci gelişine kadar literatür bilgisini zenginleştirip bir kıyaslama yapmalıdır. Böylelikle ikinci gelişinde neyi neden gözlemlediğini, konusunu, amacını, gündelik yaşamdaki ritüeller ile ilgili bilgiyi kavrayıp araştırmasına nitelikli bir katkı sağlayabilir. Etnograf çalışmasında kullanacağı teknik ekipmanların çalışıp çalışmadığından sorumludur. Alana gelmeden önce muhakkak fotoğraf makinesini, lenslerini, ses kayıt cihazını kontrol etmesi, gerekirse yedeklerini yanında bulundurması gerekmektedir.

Alan çalışmasından önce yapılması gereken bir başka önemli şey ise çalışma ile ilgili yerel yönetimlerin, valilik ve emniyetin bilgilendirilmesidir. Bu hem etnograf/fotoğrafçının hem de diğer çalışma grubu üyelerinin ve araştırmanın sağlığı ve güvenliği açısından önemlidir. Alanda birlikte çalışılacak etnograf/fotoğrafçıların kimlikleri ile ilgili yeterince bilgi sahibi

olunmalıdır. Herkes kiminle çalıştığını bilmek isteyecektir. Bu nedenle kimlikler konusunda dürüst ve açık davranmak gerekmektedir.

Etnograf kimliği alanda oldukça önemlidir. Çünkü kimlik, çekilen fotoğrafa, yazılan günlüğe ve alanda kiminle görüşme yapıp, kimle yapmadığına yani alana yansımaktadır. Zaman zaman etnograf kimliği araştırmayı sekteye uğratabilir, alanda kaynak kişilerin tepkisini çekebilir. Bu nedenle kaynak kişilere karşı dürüst olmak önemlidir; ancak etnograf kimliğini ortaya koyacak şekilde onlarla tartışmaması, önyargılı davranmaması ya da sadece belirli bir gurubu yansıtmaması gerekmektedir. Burada kimlik, mesleki, cinsiyet, dini ve siyasi kimlik olarak tanımlanmıştır. Bazı durumlarda cinsiyet, görüşme yapmayı kolaylaştırmaktadır. Özellikle kadın olmak zaman zaman zorluklar yaşatsa da genellikle etnografi de avantajlı bir durumdur. Bir yörenin kültürünü kadınlar daha iyi yansıtabilirler, daha aktarıcı ve konuşkan olabilirler. Kapalı bir toplum olmalarına rağmen kadın etnograf/fotoğrafçı, onlarla iyi iletişim kurabilir ve zengin bir veri toplayabilir, fotoğraflar çekebilir.

Alanda uzun süre kalmadan dolayı bazı durumlar ortaya çıkabilir. Dinlenme ihtiyacı bunların en başında gelmektedir. Çünkü alanda farklı hayatlarla tanışan, olaylar ve durumlara şahitlik eden etnograf kendinden çok şey verecektir. Bu nedenle zaman zaman yorgunluk hissedecektir. Bu nedenle alanda kendine serbest zaman yaratmalı, eğer mümkünse belirli zamanı kendine ayırmalıdır. Motivasyon etnograf için çok önemlidir. Etnograflar için motivasyonun anlamı farklılaşabilmektedir. Motivasyon araçları, kimi zaman alan çalışması karşılığında alacağı ücret, kimi zaman diğer araştırmacılar ile ilişkisi, kimi zaman alanda yaşadığı olumlu ya da olumsuz olaylar, kimi zamanda basın giriş katının hissettirdiği güç olabilmektedir. Katılımcıların özel yaşamlarında yaşadıkları bazı durumlar

da onların çalışma motivasyonlarını etkileyebilir. Alanda kaldıkları süre boyunca, fotoğraf çekiminde azalma, görüşme yapmada seçicilik, günlük sayıları ya da sayfa sayılarında azalma olabilir. Bunun nedeni ise alan ile ilgili yeterince veri toplamak ve fotoğraf çekmek, alanın kanıksanması, tanınması, her şeyin kaydedildiğinin düşünülmesi ve çalışmaya karşı bir doygunluk hissi yaşanması olabilir. Bu nedenle etnograf/fotoğrafçının alandan bir süreliğine uzaklaşması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Berg, B. L. (2001) *Qualitative research methods for The social sciences*. (Fourth Edition), Boston: Allyn and Bacon.
- Berger, J. (1998). *Görme Biçimleri*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Berger, J. ve Mohr, J. (2007). *Anlatmanın başka bir biçimi*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Brewer, J. D. (2000). *Ethnography*. London: Open University Press. Brown, L.K.
- Lecompte, M. D. Ve Preissle, J. (1993). *Ethnographic and qualitative design in educational research*. San Diego: Academic Press.
- Machin, D. (2002). *Ethnographic research for media studies*, London: Arnold Publishing.
- Mcluhan, M. (2005). *Yaradığımız medya*, (Çev. Ünsal Oskay) İstanbul: Merkez Kitapçılık Yayıncılık.
- Mead, M. (1995), "Visual antropology in a dicipline of words",

Principles Of Visual Antropology, New York: Mouton De Gruter.

Kutlu, M. M. (2007). "Etnofotografi (1)", **Folklor/Edebiyat**, cilt: 13, sayı: 49, (2007/1).

Nash, D. ve Wintrop, R. (1972). "The Emergence of Self-Consciousness in ethnography". *Current Anthropology*,13:527-42

Neuman, L.W. (2007) *Social Research Methods*, Boston: Allyn & Bacon

Pala, Ş. (2004). Antropoloji ve onun alameti farikası: Katılarak gözlem. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 21 (1). 123-141.

Pink, S. (2007). *Doing visual ethnography*, London: SAGE Publications.

Potter, J.(1996). *Representing reality : Discourse, rhetoric and social construction*. London: Sage Publications.

Ruby, J. (1996). Visual antropology, *In encyclopedia of cultural anthropology*, (Edi).David L. and Melvin E. New York: Henry Holt and Compony, 4.

Sontag, S. (1999). *Fotoğraf üzerine*, İstanbul: Altıkırkbeş Yayınları.

Vidich, A. & Lyman S. (1994). Qualitative methods: Their history in sociology and anthropology. *Handbook of Qualitative Research* (ed. Denzin &Lincoln). California: Sage Publications.